

Nurit Stadler. *Yeshiva Fundamentalism: Piety, Gender, and Resistance in the Ultra-Orthodox World*. New York: New York University Press. 2008. 196 pages

רבקה נריה בן שחר*

את *Yeshiva Fundamentalism* – שעוסק בקבוצה אליטיסטית בחברה החרדית הישראלית: בחורי ישיבה ליטאים – קראתי מתוך סקרנות אינטלקטואלית ואישית. כמי שחוקרת את העזר כנגדם, הנשים החרדיות, רציתי להבין יותר את המחשבות, הרגשות והתפיסות של הגברים החרדים. הספר מעניין, בהיר, נעים לקריאה ומשיג את מטרתו התיאורטית והאמפיריות. שטדלר רואה את האדיקות הפונדמנטליסטית כתופעה אקטיבית ודינמית שמאפיינת קבוצות שעסוקות במשא ומתן על זהותן, מגדירות את עצמן מחדש שוב ושוב, ומתוך כך מועצמות. היא גם בוחנת את ההשלכות של תהליכים אלו על התפיסות העצמיות של חברי הקבוצה הנחקרת.

אל מול האידיאולוגיה, שמתבטאת באמירות השמרניות הרשמיות של מנהיגי היהדות החרדית, מציבה שטדלר את המציאות, את המאפיינים המודרניים שחודרים למעוז החרדי האחרון: הישיבה. תלמידי הישיבה אינם ניצבים עוד על החומות, מגדירים את המובלעת ומגנים עליה. הם נמצאים בלבה ומבקרים אותה מבפנים, מערערים על העקרונות שעל ברכיהם גדלו ומחזקים את האינטראקציות שלהם עם העולם החילוני הסובב אותם. הם עסוקים בדילמות הקשורות לזהות הגברית שלהם, (לחוסר) יכולתם לפרנס את משפחתם, (לאיסור) השירות הצבאי ולמקומם בחברה האזרחית ובמדינת ישראל.

הספר לא רק תורם להבנה טובה יותר של החברה החרדית ומקומה בחברה הישראלית, אלא הוא כלי עבודה שיכול לסייע לחקר הפונדמנטליזם באשר הוא. אפשר למקם את הספר בהמשך לגישות החדשות בתחום (Abu-Lughod, 1990; Mahmood, 2005, 2009), שערערו על התפיסה הבינארית המקובלת בין התנגדות לציות בקרב נשים בקבוצות פונדמנטליסטיות וטענו שיש להידרש למציאות המורכבת ולמכלול המוטיבציות הגורמות לחברי הקבוצות הפונדמנטליסטיות לבצע פרקטיקות מסורתיות. המכנה המשותף ל־*Yeshiva Fundamentalism* ולמחקרים הללו הוא התובנה הבסיסית שבעולם דינמי ומשתנה גם הפונדמנטליזם אינו קופא על שמריו. חברי הקהילות הפונדמנטליסטיות אינם אנשים ממושמצים שמשקיעים את כוחם רק בכיסוס החומות או במלחמות עם הקבוצות שסביבם. הם סובייקטים בוחרים וביקורתיים, וההתנהלות הדתית-מגדרית שלהם יוצרת, מבנה ומגדירה מחדש את זהויותיהם המורכבות. נוסף על כך, המיקוד בגברים לומדים, חרדים-ליטאים-ישראלים, מציב מעין מראה מגדרית למחקריה של תמר אלאור (1992, 1998, 2006) שעסקו בנשים דתיות לומדות, ומוכיח שוב שהמשולש מגדרית-טקסט יוצר קרקע פורייה לממצאים אמפיריים ולתובנות תיאורטיות חדשות.

המחקר מבוסס על שילוב של מתודולוגיות אנתרופולוגיות איכותניות: תצפית מעורבת,

* המחלקה לתקשורת, יצירה וביקורת, המכללה האקדמית ספיר

ראיונות עומק וניתוחי תוכן של ספרים ותוצרי תרבות אחרים. התצפית המעורבת כללה לימוד של טקסטים עם בחורי ישיבה ליטאים. אלה רואיינו גם ראיונות עומק ותיארו בהם את מחשבותיהם, עמדותיהם ורגשותיהם ביחס לנושאים שבהם עוסק הספר. שני מתווכים אפשרו את הלימוד המשותף: הראשון הוא מידען מפתח, המכונה בפי שטדלר "רש"י", שקישר בינה לבין הנחקרים וסייע בהבנת דבריהם, והשני הוא הטקסטים עצמם. ההבנה של החוקרת שהטקסט הוא הדבר שבחור ישיבה מכיר יותר מכול אפשרה לה ליצור מרחב מחקרי בטוח. כך, במחקר הזה הטקסט הוא לא רק בסיס אינטלקטואלי לדיון, אלא גם המרחב המאפשר אותו. ניתוחי התוכן המופיעים בספר מבוססים על קריאה מעמיקה של תוצרי התרבות החרדית: ספרי הדרכה ועלונים פופולריים המיועדים לבחורים ולאברכים (תלמידי ישיבה נשואים), סרטים שמיוצרים במגזר וספרי ילדים.

הציטוטים הרבים המופיעים בספר מחזקים את הטענות המחקריות ומחברים את הקוראים אל שדה המחקר. בספר משובצות גם תמונות שצילמה המחברת, המחזקות כאלף מילים את טענותיה. לדוגמה, בפרק המתאר את הפנטזיות של הבחורים החרדים להשתתף באופן פעיל בשירות צבאי קרבי, מופיעות תמונות של ילדים חרדים המתהלכים ברחובות ירושלים בחג פורים כשהם מחופשים לחיילים קרביים. בהנחה שתחפושת היא מימוש חד פעמי של פנטזיה, תמונות אלו מלמדות על השאיפות הבלתי מושגות של הילדים, וכנראה גם של אבותיהם.

החלוקה לפרקים בהירה ומסייעת לאישוש התזה המרכזית. פרק 1 הוא הקדמה שמציגה את התזה המרכזית ומביאה תקציר של יתר הפרקים. פרק 2 מציג תיאור כללי של תופעת הישיבות הליטאיות. פרקים 3-7 בוחנים חמש תמות מרכזיות בחייהם של בחורי ישיבה: מיניות, עבודה, צבא, משפחה והתנדבות, ופרק 8 הוא סיכום.

להלן פירוט קצר של פרקי התמות: פרק 3 מתאר את ההביטוס הפיזי של בחורי הישיבה, דהיינו המלחמה ביצר הרע וההגבלות הגופניות והמיניות המוטלות על בחורי ישיבה. פרק 4 דן בסוגיית (האי) עבודה. הספר מציג מודל גברי שונה מההגדרות הכלכליות המודרניות הקושרות סטטוס וכוח עם מצב כלכלי. בעולם הישיבה הסטטוס והכוח קשורים בקשר הפוך: השקעה של משאבי כוח, זמן וזיכרון במשימות פרנסה מורידה מאיכות הלימוד בישיבה ופוגעת במעמדו של הבחור. הבחורים מבקרים את המודל הזה; הם שומעים את קולות המחאה של החברה הישראלית וסובלים מהעוני ומחוסר הידע המקצועי שלהם. הצורך להיעזר בהורים, להישען על קצבאות המדינה ועל עבודתן של נשותיהם מתסכל אותם ומוביל לביקורת על מנהיגיהם, שאינם מנסים ליצור שינוי. פרק 5 מלמד שבשונה מהמיתוס הישראלי על החרדים המשתמטים, הצבא הוא מושא תשוקתם של בחורים בישיבה. הם מתוסכלים מאי יכולתם לשרת בצבא ומההשלכות על מקומם ותפקידיהם במשפחה, בכלכלה ובחברה הישראלית. פרק 6 מספר על שינוי בהגדרת תפקידי הבחורים במערכת הזוגית והמשפחתית. שטדלר מסיקה, בעיקר מהרוח הנושבת מהטקסטים שקראה, שבחורי הישיבה נדרשים לשתף פעולה עם נשותיהם בכל המישורים: הרגשי, הנפשי (הטקסטים מדברים במושגים של תרפיה) והטכני (העזרה במשימות הכרוכות בבית ובילדים). פרק 7 עוסק בהתנדבות ומתמקד בזק"א כמקרה לדוגמה. הכותבת טוענת שלעמותה המוכרת לכל ישראלי מהימים הקשים ביותר יש תפקיד מרכזי בגבריות החרדית החדשה: הבחורים עוזבים את הגמרא ומשרתים בפועל את העם והארץ. זק"א וארגוני התנדבות אחרים הם האתרים שבהם יכולים הבחורים לממש את

פנטזיות ההשתלבות והעשייה שלהם. מעורבות זו בחברה הישראלית מאתגרת את זהותם הגברית־חרדית ומעצבת מחדש את הפרקטיקות הדתיות שלהם (למשל בשינוי סדרי הלימוד והתפילה). פרק 8, הסיכום, נדרש למורכבות הגדולה שבלהיות תלמיד בישיבה ליטאית של ימינו. מלבד הדילמות שהוצגו בספר, הסכם "תורתם אומנותם" יצר מצב שבו לא רק האליטה לומדת בישיבה, אלא כולם. המורכבות והקשיים של שינוי זה מוסברים מתוך התייחסות למבחר ההתמודדויות שהוזכרו בספר.

שטדלר מצביעה על כמה דפוסי התמודדות עם התמות הללו. הדפוס הראשון הוא הסכמה. בנושא ההביטוס הפיזי, הבחורים מקבלים עליהם את ההגבלות המיניות החמורות המוטלות עליהם ואינם מבקשים לשנותן. הדפוס השני, שבא לידי ביטוי בסוגיות העבודה והצבא, הוא השמעת ביקורת בלא פעולה ממשית לשינוי. הבחורים חולמים על פתרונות אפשריים שיאפשרו להם לשלב בין לימוד תורה, עבודה מכובדת ושירות צבאי, אך אינם מצליחים להגשים אותם. בסוגיית השותפות בבית מצביעה המחברת על דפוס של שינוי, אך להבנתי היא מסיקה זאת מקריאה בטקסטים, ופחות מדבריהם של הנחקרים. הדפוס הרביעי הוא דפוס של שינוי פעיל: הבחורים המתנדבים עוזבים ממש את המובלעת ומתפקדים במרכז המרחב הציבורי והאזרחי של מדינת ישראל.

כדי להעריך טוב יותר את מסקנות המחקר של שטדלר ולהיעזר בהן להבנת החברה החרדית הליטאית, כדאי היה לציין כמה נתונים, כגון הישיבות שמהן באו המרואיינים, הסברים על מעמדן של ישיבות אלו בתוך הציבור החרדי, הבחנה בין ספרי ההדרכה שהוזכרו וכיצא באלה. עם זאת, *Yeshiva Fundamentalism* נושא תרומה חשובה להבנת עולם הישיבות הליטאיות וחקר החברה החרדית בישראל, בהיותו נדבך נוסף בהצגת תהליך הישראליוציה, ההשתלבות של החברה החרדית בחברה הישראלית בעשור האחרון, שעליו הצביעו קפלן וסיון (2003) ושתואר גם בספרים נוספים שערכו קפלן ושטדלר (למשל 2009). כמו כן, הספר תורם לחקר הפונדמנטליזם בכלל, בכך שהוא מציע חיזוק תיאורטי ואמפירי לתפיסות החדשות הרואות את התהליכים הדינמיים בחברות פונדמנטליסטיות.

מקורות

- אלאור, ת' (1992). משכילות ובורות: מעולמן של נשים חרדיות. תל אביב: עם עובד.
 – (1998). בפסח הבא: נשים ואוריינות בציונות הדתית. תל אביב: עם עובד.
 – (2006). מקומות שמורים: מגדר ואתניות במחוזות הרת והתשובה. תל אביב ושדרות: עם עובד ומכללת ספיר.
 סיון, ע' וקפלן, ק' (עורכים) (2003). חרדים ישראלים: השתלבות בלא טמיעה? תל אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים.
 קפלן, ק' ונ' שטדלר (עורכים) (2009). מנהיגות וסמכות בחברה החרדית בישראל: אתגרים וחלופות. ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
 Mahmood, S. (2005). *The politics of piety: The Islamic revival and the feminist subject*. Princeton: Princeton University Press.
 — (2009). Feminist theory, embodiment, and the docile agent: Some reflections

- on the Egyptian Islamic revival. *Cultural Anthropology*, 16(2), 202-236.
- Abu-Lughod, L. (1990). The romance of resistance: Tracing transformations of power through Bedouin women. *American Ethnologist*, 17(1), 41-55.